

Ocena pracy doktorskiej
mgr Renaty Mazurkiewicz
pt. „Parafia Łoniów i jej mieszkańcy w I połowie XX wieku (1914-1945)”,
Rzeszów 2019, ss. 422 + tablice

Rozprawa doktorska mgr. Renaty Mazurkiewicz poświęcona jest wybranemu okresowi z dziejów parafii Łoniów, leżącej obecnie na obszarze diecezji sandomierskiej. Autorkę w sposób szczególny zainteresowały lata 1914-1945, a więc okres obejmujący dwie wojny światowe oraz dwudziestolecie międzywojenne. Wybór cezur początkowej i koczowej nie budzi większych zastrzeżeń, choć należy zauważyć, iż dość często Autorka poza nie wykraczała.

Jako cel dysertacji mgr. Renata Mazurkiewicz postawiła sobie ukazanie parafii Łoniów „w wielu wymiarach życia jej mieszkańców”. Z tego względu w obszarze jej zainteresowań znalazły się nie tylko aspekty dotyczące organizacji i funkcjonowania parafii jako ośrodka kultu religijnego, lecz także – a może nawet przede wszystkim – przejawy życia codziennego wiernych, czyli tworzących wspólnotę parafian. Taki sposób podejścia do badania dziejów struktur kościelnych zasługuje na dużą uwagę. Należy bowiem zauważyć, iż w ukazujących się współcześnie monograficznych ujęciach historii poszczególnych parafii katolickich dominuje dość schematyczny opis, którego głównym elementem jest omówienie formalnej strony działalności parafii.

Zważywszy na fakt, iż parafia Łoniów nie miała dotąd swojej monografii, zarówno wybór tematu, jak i sposób zarysowania celów badawczych uważam za w pełni uzasadnione.

Baza źródełowa

Przystępując do badań nad dwudziestowiecznymi dziejami parafii Łoniów mgr. Renata Mazurkiewicz przeprowadziła szeroka kwerendę archiwalną. Podstawą jej rozważań są bowiem głównie materiały rękopiśmienne przechowywane zarówno w archiwach kościelnych, jak i państwowych. Najważniejsze znaczenie miały oczywiście akta zgromadzone w Archiwum Parafii Łoniów, spośród których Autorka wykorzystwała metryki stanu cywilnego, kronikę parafialną oraz dokumenty wizytacji kanonicznych. Uzupełnieniem akt parafialnych była dokumentacja zgromadzona w Archiwum Diecezjalnym i Archiwum Sądu Biskupiego w Sandomierzu, zawierająca m.in. materiały dotyczące samej parafii oraz spraw rodzinnych (rozwodowych) Moszyńskich.

Autorka przeprowadziła także kwerendę w Archiwum Państwowym w Kielcach, jego oddziale w Sandomierzu oraz w sandomierskiej delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach. Z bogatego zasobu tych instytucji mgr. Renata Mazurkiewicz wykorzystała głównie materiały dotyczące spraw majątkowych dóbr łoniowskich Moszyńskich, w tym akta hipoteczne i notarialne. W zasięgu jej zainteresowań znalazła się także dokumentacja różnych instytucji społecznych działających w Łoniu, jak m.in. Okręgowa Spółdzielnia Stowarzyszeniowa Spożyców „Bratnia Pomoc” i Szkoła Podstawowa. Autorka sięgnęła też po akta gminy Łonów, choć w odniesieniu do badanego przez nią okresu w zespole tym zachowało się bardzo mało dokumentów.

Uzupełnieniem źródeł rękopiśmiennych były też materiały wydane drukiem, m.in. statuty różnych instytucji społecznych, skorowidze miejscowości, a także wspomnienia.

Mgr Renata Mazurkiewicz wykorzystała także źródła wywołane – wywiady z mieszkańcami Łoniu, przeprowadzone przez Autorkę w latach 2014-2018. W sumie w rozprawie przywołano 18 takich wywiadów, które dotyczą głównie życia codziennego, w tym szczególnie życia we dworze Moszyńskich.

Literatura

Naturalnym uzupełnieniem źródeł archiwalnych, drukowanych i wywiadów są opracowania historyczne. Autorka wykorzystała dość szeroki zestaw literatury dotyczącej dziejów lokalnych, tj. samego Łoniu, jak i regionu sandomierskiego. Sięgnęła po wydane w okresie międzywojennym, jak i współcześnie opracowania m.in. na temat życia społecznego i religijnego oraz lokalnych zabytków kultury materialnej i niematerialnej. Ważne miejsce w bibliografii zajmują też publikacje z zakresu demografii historycznej, etnografii i etnologii oraz budownictwa ludowego, wykorzystywane przez Autorkę przy analizie struktury demograficznej i społecznej mieszkańców oraz materialnej strony ich życia.

Pewnym mankamentem rozprawy jest słabe wykorzystanie najnowszej literatury dotyczącej roli i znaczenia ziemiaństwa w okresie dwudziestolecia międzywojennego i w czasie II wojny światowej. W tym konkretnym wypadku Autorka sięgnęła głównie po publikacje powstałe w ostatnich kilkunastu latach w środowisku potomków dawnych ziemian, skupionych wokół różnych stowarzyszeń ziemiańskich (np. publikacje w czasopiśmie „Wiadomości Ziemiańskie”). Pominęła natomiast inne ważne opracowania, jak np. prace Włodzimierza Micha (*Ideologia polskiego ziemiaństwa 1918-1939*, Lublin 2000), Szymona Rudnickiego (*Ziemiaństwo polskie w XX wieku*, Warszawa 1996), czy Jerzego Gapysa (*Postawy społeczno-polityczne ziemiaństwa w latach 1939-1945. Na przykładzie dystryktu radomskiego*, Kielce 2003). Pominięcie pracy J. Gapysa jest dość uderzające, ponieważ dotyczy ona także powiatu sandomierskiego (równocześnie Autorka powołuje się na rozprawę M. Chorążkiego

Ziemiańskie wobec wojny. Postawy właścicieli ziemskich województwa krakowskiego w latach 1939-1945, Kraków 2011, choć nie dotyczy ona badanego obszaru). Końcowym efektem pominięcia tak ważnych publikacji jest to, że Autorka w rozprawie przedstawia wyidealizowany, częściowo nierzeczywisty obraz ziemiaństwa.

Pisząc o wykorzystanej literaturze, należy też odnotować inny mankament w postaci braku odwołań do fundamentalnej pracy ks. Daniela Olszewskiego pt. *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku* (Warszawa 1996).

Konstrukcja rozprawy

Jak już wcześniej zaznaczono, celem pracy doktorskiej mgr Renaty Mazurkiewicz było ukazanie dziejów parafii Łoniów poprzez pryzmat życia mieszkańców. Realizacji tego zamierzenia podporządkowana jest więc konstrukcja rozprawy. Autorka wyodrębniła w niej wstęp, osiem rozdziałów merytorycznych i zakończenie. Dodatkowo w pracy zamieszczono bibliografię, spis map, tabel i wykresów, pokaźny zestaw ilustracji oraz aneks z danymi tabelarycznymi sporządzonymi na podstawie ksiąg parafialnych.

We wstępie Autorka w sposób jasny i przejrzysty wskazała główne cele pracy oraz stosowane metody badawcze. Trzy pierwsze rozdziały mają charakter wprowadzający. Omówiono w nich w zarysie dzieje Łoniowa w pierwszej połowie XX w., historię parafii i kościoła parafialnego (łącznie z wykazem duchownych działających w badanym okresie) oraz losy rodziny Moszyńskich. Rozdział poświęcony Moszyńskim, dawnym właścicielom Łoniowa, którzy w XX wieku odgrywali bardzo ważną rolę w życiu wsi, jest bardzo interesujący i stanowi znakomite uzupełnienie monografii Piotra Bilińskiego, poświęconej dziewiętnastowiecznym dziejom rodu (*Moszyńscy. Studium z dziejów łoniowskiej linii rodu w XIX wieku*, Kraków 2006).

Pozostałe rozdziały dotyczą szeroko rozumianego życia parafii. Autorka omawia w nich kolejno: podstawy utrzymania ludności (m.in. strukturę społeczną mieszkańców i warunki ich życia oraz funkcjonowanie dworu i organizację folwarków dworskich), działalność instytucji i organizacji społecznych (szkoła, straż pożarna, organizacje spółdzielcze, Koło Gospodyń Wiejskich, organizacje katolickie), liczbę i ruch naturalny ludności (w tym także wpływ epidemii i klęsk elementarnych na ruch naturalny), etapy życia rodzinnego (narodziny, małżeństwo, śmierć) oraz towarzyszące życiu ludności zwyczaje i obrzędy.

Przyjęta przez Autorkę konstrukcja rozprawy jest jasna i klarowna, nie budząca zastrzeżeń. Podkreślić trzeba dobre rozłożenie proporcji między częścią wprowadzającą (rozdziały 1-3), a merytoryczną (rozdziały 4-8). Równocześnie jednak należy zauważyć, że poszczególne rozdziały są nierówne: niektóre napisane są bardzo dobrze, inne są zdecydowanie słabsze.

W przypadku wstępu należy zwrócić uwagę na zdawkowy sposób omówienia podstawy źródłowej, zwłaszcza źródeł archiwalnych. W zasadzie Autorka ograniczała się do wymieniania archiwów, w których prowadziła kwerendę. Zabrakło natomiast charakterystyki i krytyki wykorzystywanych typów źródeł (poza wywiadami). Widoczne jest to szczególnie w rozdziale czwartym, w którym Autorka miała duży kłopot z właściwym przedstawieniem struktury społecznej.

Drobne uwagi można mieć do rozdziałów pierwszego i drugiego, w tym szczególnie do części odnoszących się do dziejów samej miejscowości (podrozdział 1.3), jak i kościoła parafialnego (podrozdział 2.1). W przypadku opisu historii Łoniowa brakuje płynnego omówienia etapów rozwoju wsi od momentu jej powstania. W to miejsce Autorka podaje szczegółowe opisy niektórych wydarzeń z lat I i II wojny światowej, które jednak nie tworzą zwartej całości. Podobna sytuacja ma miejsce przy opisie dziejów parafii. Zapewne taki sposób narracji wynika z niedostatku informacji źródłowych, ale w takim przypadku obowiązkiem Autora było wyraźne wyartykułowanie tego faktu.

Rozdział trzeci, jak już wcześniej zaznaczono, stanowi naturalne uzupełnienie ustaleń Piotra Bilińskiego co do losów właścicieli Łoniowa. Praca P. Bilińskiego dotyczy XIX stulecia. Mgr Renata Mazurkiewicz omówiła dalsze dzieje rodu aż do momentu wyjazdu z Łoniowa w 1944 r. Na plus Autorce należy zapisać, że oprócz kwestii zarządzania majątkiem poruszyła także wątki osobiste, jak m.in. nieudane życie osobiste.

Rozdział czwarty jest bardzo nierówny. Bardzo dobrze opracowane zostały dwór i folwarki wchodzące w skład majątku Moszyńskich. Autorka scharakteryzowała nie tylko samą budowlę pałacową w Łoniowie i jej wyposażenie, lecz także omówiła kierunki działalności gospodarczej na folwarkach (uprawa buraków cukrowych, hodowla koni, serownia, gospodarka leśna). Za bardzo interesując należy też uznać ustalenia dotyczące służby dworskiej i folwarcznej. Zdecydowanie słabiej wypada natomiast ocena ustaleń odnośnie struktury społeczno-zawodowej (podrozdziały 4.1 i 4.2). Widać wyraźnie, że Autorka miała duży problem nie tylko ze zdefiniowaniem grup społecznych i zawodowych występujących w parafii i gminie Łoniów, lecz także z właściwą klasyfikacją poszczególnych osób. Można było tego uniknąć poprzez dokonanie właściwej charakterystyki i krytyki wykorzystywanych źródeł (zob. uwaga dotycząca wstępu) oraz sięgnięcie do literatury. W tym kontekście należałoby też przemyśleć konstrukcję całego rozdziału. W obecnym jego kształcie w podrozdziałach 4.3 i 4.4, poświęconych dworowi i folwarkom, znajduje się więcej informacji na temat struktury mieszkańców niż w podrozdziale 4.1.

Bardzo dobrze wypada ocena rozdziału piątego, w którym mgr Renata Mazurkiewicz scharakteryzowała działalność różnych instytucji i organizacji społecznych. Z ustaleń Autorki jednoznacznie wynika, że mieszkańcy parafii Łoniów na tym polu byli bardzo aktywni i z pewnością wyróżniali się na tle innych miejscowości w regionie. Za pewien mankament należy uznać wprowadzenie do tekstu fragmentów dotyczących m.in. ustroju szkolnego w zaborze rosyjskim i w

czasach II Rzeczypospolitej, czy dziejów tercjarstwa i młodzieżowych organizacji katolickich. Fragmenty te są zbyt obszerne i ewidentnie rozbijają tok narracji. Rozumiem, że zabieg taki miał wprowadzić czytelnik w opisywaną problematykę, ale można to było zrobić w bardziej skrótowej formie, np. przenosząc część informacji do przypisów.

Z kolei słabo przygotowany został rozdział szósty, poświęcony ludności Łoniowa. Składa się on z trzech podrozdziałów. Pierwszy z nich miał za zadanie ukazanie liczby i struktury ludności w świetle spisów powszechnych z 1897, 1921, 1931 i 1946 r. Problem w tym, że Autorka w ogóle nie odniosła się do wyników spisu z 1897 r., a w przypadku pozostałych podała tylko bardzo ogólne dane. Nieco lepiej wypadły dwa pozostałe podrozdziały, poświęcone zagadnieniom ruchu naturalnego ludności oraz klęskom elementarnym.

Bezsprzecznie najlepszą część pracy stanowią rozdziały siódmy i ósmy. Rozdział siódmy, poświęcony funkcjonowaniu rodziny, w całości oparty został na analizie zapisów w księgach parafialnych. Ustalenia Autorki w tym względzie są oryginalne i bardzo cenne z punktu widzenia opisanego dziejów parafii. W tym wypadku można jednak zgłosić sugestię (ale nie zarzut), że przy analizie struktury wiekowej małżonków warto byłoby uwzględnić czynnik majątkowy. Chodzi m.in. o ustalenie, jaki wpływ na zawarcie małżeństwa miały względy objęcia w posiadanie majątku wybranki lub wybranka.

Z kolei rozdział ósmy, w dużym stopniu oparty na relacjach zebranych od mieszkańców, wprowadza do rozprawy bardzo interesujący wątek dotyczący zwyczajów towarzyszących różnym wydarzeniom z życia rodzinnego i religijnego mieszkańców.

Warto jeszcze kilka słów powiedzieć na temat zakończenia rozprawy. Zwykle w podsumowaniu rozprawy naukowej czytelnik oczekuje zebrania głównych ustaleń uzasadniających wysuniętą tezę badawczą. W przypadku rozprawy mgr Renaty Mazurkiewicz zakończenie ma charakter bardzo osobistej wypowiedzi na temat tego, czym dla niej było opracowanie dziejów parafii Łoniów. Brakuje natomiast zebrania wniosków wynikających z podjętego trudu badawczego. Szkoda, bo obraz parafii wyłaniający się z kart rozprawy jest bardzo interesujący.

Przypisy, bibliografia, aneksy

Ocena aparatu naukowego stosowanego przez mgr Renatę Mazurkiewicz wypada bardzo dobrze. Przypisy skonstruowane są poprawnie, podobnie bibliografia, spisy map, tabel i wykresów. Niezwykle cennym uzupełnieniem rozprawy jest aneks, w którym znalazły się tabele sporządzone na podstawie ksiąg parafialnych oraz fotokopie lub odpisy niektórych dokumentów. Szkoda tylko, że w tekście pracy nie umieszczono odsyłaczy do aneksu.

Z całą pewnością do aneksu należy też zaliczyć bogaty zbiór ilustracji (103), w dużym stopniu pochodzących z rodzinnych archiwów mieszkańców Łoniowa. Kolekcja ta w sposób znakomity uzupełnia rozprawę. Podobną rolę odgrywają zamieszczone na końcu pracy drzewa genealogiczne Moszyńskich.

Język pracy i inne drobne uwagi

Pod względem językowym rozprawa doktorska mgr Renaty Mazurkiewicz zasadniczo przygotowana została poprawnie, choć czasami zdarzają się potknięcia interpunkcyjne i stylistyczne. Sporym mankamentem są literówki, czasami mocno utrudniające lekturę. Na przykład błąd literowy wkraść się w nazwisko jednego z duchownych pracujących w parafii Łoniów. W tabeli 1 na s. 50 podano, że w latach 1907-1917 proboszczem był ks. Tomasz **Kruzel**. Na s. 51 i 88 jego nazwisko zapisano jako **Kruzer**. W końcu więc czytelnik nie wie, jakie jest właściwe brzmienie tego nazwiska.

W rozprawie jest też kilka drobnych potknięć o charakterze merytorycznym, wymagających sprostowania. Chciałbym tu zwrócić uwagę na trzy kwestie:

na s. 30 użyto zwrotu „ingres proboszcza” na określenie wprowadzenia na urząd ks. Stanisława Szczepaniaka; tymczasem pojęcie ingres, oznaczające wprowadzenie na urząd, odnosi się do biskupa, wprowadzenia proboszcza na urząd to instalacja;

na s. 36, 99 i innych Autorka używa określenia „strona galicyjska” lub „Galicja” na oznaczenie ziem leżących na prawym brzegu Wisły; w moim przekonaniu zwrotów takich można używać tylko w odniesieniu do okresu przed 1918 r., w przypadku okresu II Rzeczypospolitej należy z nich zrezygnować (lub pisać „była Galicja);

na s. 75 Autorka napisała, że Stefan Moszyński udał się do **Kochaniny** w Galicji, bo zobaczyć, jak przebiega uroczystość koronacji obrazu Matki Bożej; w rzeczywistości chodzi o miejscowość **Kochawina**, gdzie znajdował się kościół z cudownym obrazem Matki Bożej Kochawińskiej.

Wnioski końcowe

W zakończeniu rozprawy mgr Renata Mazurkiewicz napisała, że parafia Łoniów jest bardzo bliska jej sercu, a badaniu jej dziejów towarzyszył „pewien rodzaj ładunku emocjonalnego”. Ową bliskość sercu oraz emocjonalny stosunek wyraźnie widać na kartach rozprawy (zwłaszcza w odniesieniu do rodu Moszyńskich), ale w moim przekonaniu nie zaburza to obrazu opisywanej społeczności. Jak wskazano wyżej, recenzowana praca doktorska z całą pewnością jest nierówna, zawiera fragmenty bardzo dobre i dobre oraz takie, które wymagają dopracowania. Generalny obraz jest jednak pozytywny. Rozprawa daje w miarę wszechstronny obraz parafii i życia mieszkańców, co in plus

odbiega od typowych monografii opisujących dzieje struktur kościelnych. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że Autorka zdecydowała się na trudną i zarazem żmudną pracę z metrykami kościelnymi. Ich wykorzystanie dało jednak bardzo dobry efekt w postaci znakomitej analizy życia rodzinnego.

Reasumując uważam, że rozprawa spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim i odpowiada warunkom określonym w ustawie o tytule i stopniach naukowych. Wnioskuje więc o dopuszczenie mgr. Renaty Mazurkiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

